

Dədə Şəmşir

AŞIQLIĞIN DƏDƏ ŞƏMŞİR UCALIĞI

Çoxəsrlik tarixi təcrübəyə və zəngin sənət ənənəsinə malik Azərbaycan aşiq sənətinin ortaya çıxardığı klassik saz-söz ustaları mənəvi mədəniyyətimizin inkişafında mühüm rol oynamaqla yanaşı, həm də ədəbi-tarixi düşüncəmizin irəliləyişində özünəməxsus və bənzərsiz işlər görmüşlər. Xalq ruhunun tərcümanı, milli-mənəvi dəyərlərin əvəzsiz daşıyıcıları olan aşıqlarımız dilimizin, tarixi-genetik yaddaşımızın, poetik düşüncə sistemimizin qorunub gələcəyə daşınmasında, sözün həqiqi mənasında, yurdsevər-elsevər fədakarlıq nümunəsi göstəriblər. Dədə Qorqudu rəmzləşən ulu ozan sənətinin davamçıları və yeni məzmunlu daşıyıcıları olan dədə aşıqlarımızın - Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşiq, Xəstə Qasım, Dollu Mustafa, Hüseyn Şəmşirli, Aşiq Ələsgər, Hüseyn Bozalqanlı sənətinin möcüzəsi məhz onların doğma ana dilində çıxarkəndirdikləri saz-söz inciləri hesabına gerçəkləşmişdir.

“Adıçəkən ustaların söz-sənət ənənəsini yüksək peşəkərlük və qeyri-adi bir istedadla davam etdirən və bu gün 125 illik yubileyini ehtiramla andığımız Dədə Şəmşirin XX yüzillikdəki yaradıcılıq və sənətkarlıq məharəti onun üzərində dayandığı ənənənin və sinəsində, ruhunda daşdığı poetik enerjinin nə qədər böyük gücə malik olduğunu bir daha əyaniləşdirir. Mənsub olduğu Miskin Abdal ocağının kərəmətindən mənəvi güc alan, Aşiq Ələsgər, Hüseyn Bozalqanlı,

Növrəs İman, Ağdabanlı Qurban kimi canlı klassikləri öz gözləri ilə görən, onların sənət bulağından su içib xeyirduaları ilə pərvazlanan Dədə Şəmşir sələflərinin yolunu layəqətlə davam etdirərək yüksək səviyyəli ifaçılıq məharəti və zəngin yaradıcılığı ilə özü də sazın-sözün urvatlı bir ocağına çevrildi.

1893-cü ildə sazın-sözün əzəli beşiklərindən olan ulu Kəlbəcərimizin Dəmirçidam kəndində şair Qurbanın ailəsində doğulan balaca Şəmşir gözünü açib söz-hikmət cazibəsinə düşmüşdü: atası Ağdabanlı Qurban güclü ruhani və ədəbi biliyə malik mötəbər bir şəxs kimi təkcə Kəlbəcərdə - öz el-obasında deyil, ətraf mahalarda da dərin söz-hikmət bilicisi və istedad sahibi kimi böyük nüfuzə sahib idi. Orası da ayrıca vurğulanmalıdır ki, Ağdabanlı Şair Qurban təkcə folklor, aşiq ədəbiyyatı bilicisi sayılmırdı. O, ərəb və fars dillərinin, o cümlədən də Şərqi poetikasının incəliklərindən xəbərdar bir söz sənətkarıydı. Ailə daxilində mənəvi-ruhani təlim və şeiyyətsənət dərsi alan gənc Şəmşir atası Qurban kişinin yaxın dostu Göyçəli Aşiq Ələsgər saz-sözünün hikmətinə də elə yeniyetməlik, ilk gənclik çağlarından mükəmməl şəkildə mənimsəməyi bacarmışdı. Yeri gəlmişkən, burada haşiyyə çıxaraq bir mətləbi qeyd etməyi gərəklə sayıram. Aşiq Ələsgər ifaçılığını öz gözləri ilə görmüş yaşlı adamlardan iyirminci yüzilliyin 70-80-ci illərində dəfələrlə eşitmişəm ki, Dədə Şəmşirin ləmsi, yəni oxu və çalğı tərzii Aşiq Ələsgər ləmsini çox

xatırladı. Bunu hətta Aşiq Ələsgərin oğlu Aşiq Talib də etiraf etmişdi. “Ustad oğlu şeyird olmaz” - deyiblər. Ağdabanlı Qurban ocağının pərvazlandığı Aşiq Şəmşir ömrünün erkən çağlarından püxtə, yetkin sənətkar kimi saz-söz aləmində ad qazanmışdı. Özünün sənət kimliyini:

*Sevgi-məhəbbətin pərvanəsiyəm,
Bir ala gözlünün divanəsiyəm.
Şəmşirəm, Qurbanın nişanəsiyəm,
Böyük aşıqların dəftəriyəm mən.*

misralarında qürurla səsləndirən aşığın yüksək ifaçılıq qabiliyyətinə, zəngin söz və havacat repertuarına malik olması onun şöhrətini doğma Kəlbəcərin hüdudlarından çox-çox uzaqlara daşdı: Göyçədən Borçalıya, Gəncəbasardan Şirvanə, Dərbənddən Mərəndə, Təbriz-Qaradağdan Zəncanə, Urmiyaya, Qarabağdan Naxçıvanacan Azərbaycanımızın hər mahalında, saza-sözə bağlı hər sənət ocağında “Dədə Şəmşir” adı böyük bir ehtiram ünvanına çevrildi. Sorəyi iyirminci yüzilliyin birinci yarısında Azərbaycan poeziyasının simvoluna çevrilmiş böyük Səməd Vurğuna çatan Aşiq Şəmşir istedadının parlamasında Vurğun qayğısı və himayəsinin tarixi dəyərini də qədirşünaslıqla xatırlamaq lazım gəlir. 1955-ci ilin avqustunda cənnət Kəlbəcərin ecəzkar guşəsində - İstisuda bulaq başında üz-üzə durub:

Səməd Vurğunun:

*Aşiq Şəmşir, Dəlidəğdən keçəndə,
Kəklilik daşlardan xəbər al mani.
Ceyran bulağından qızlar içəndə
Saz tutub söz qoşub yada sal mani.*

Aşiq Şəmşirin:

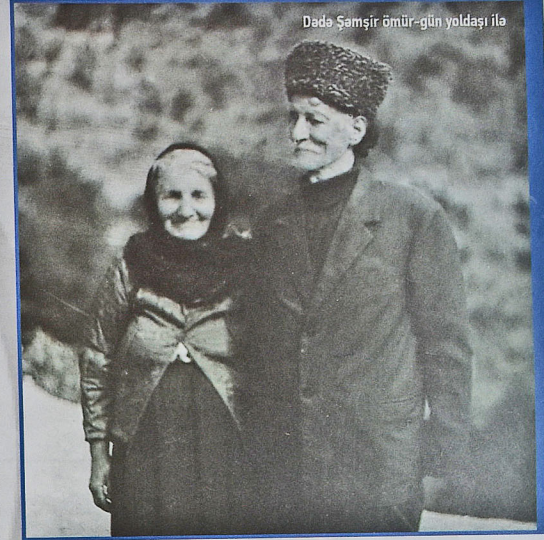
*Qoşqarla yanaşı duran adın var,
Bizim el tanıyır uca dağ sani.
Yanır yolumuzda sənət çirağın,
Bilirik şeirdə bir mayaq sani.*

şeyrləşməsi dillər əzbərinə çevrilib saz-söz məclislərini bəzəyəndən sonra Səməd Vurğun - Aşiq Şəmşir münasibətləri barədə çoxsaylı xatirə - rəvayətlər Azərbaycan aşıqlarının repertuarında fəal yer tutdu. Şəmşirin Səmədə həsr etdiyi “Xoş gəlib”, “Bir də gəl”, “Səni”, “Gəlib”, “Vurğunun”, “Ağlar”, “Axtarın” və s. şeyrləri Vurğunlu günlərin unudulmaz poetik təəssüratından, dərin nisgiləndən, göynərtili duyğularından doğmuşdur:

*Hər kəlməsi bir əsardi Vurğunun,
Ovxar sözü bir kəsardi Vurğunun.
Şəmşiri ayıbdı dardi Vurğunun,
Əlində qələmin nəş tutub ağlar.*

Aşiq Şəmşir tək-tək saz-söz ustalarındandır ki, təkcə aşıqlar, el şeyrləri ilə deyil, habelə Bakıda - mərkəzdə gedən ədəbi həyatla yaxından əlaqə saxlamış, tanınmış şair və yazıqlarla ünsiyyətdə

Dədə Şəmşir ömür-gün yoldaşı ilə

olmuşdur. Osman Sarıvəlli, Hüseyn Arif, Nəriman Həsənzadə, Zəlimxan Yaqub, Məmməd Aslan, Hüseyn Kürdoğlu, Adil Cəmil, Müzəffər Şükür və onlarla başqa şairin Aşiq Şəmşirə ünvanlanmış şeyrləri sözügedən səmimi münasibətin ifadəsidir:

*İndi ömür bağın xəzəndir, xəzən,
Bel-külüng axtarır qəbrini qazan.
Tapılmaz o gündə şeirim yazan,
Dağlar nalə çəkib Şəmşirsiz ağlar.*

(Hüseyn Kürdoğlu)

Azərbaycan Yazıqlar İttifaqının üzvü, “Əməkdar İncəsənət Xadimi”, “Şərəf nişanı” ordeni kimi fəxri mərtəbələrə yüksələn böyük el ozanının qazandığı ən böyük mükafat əslində xalqın ona olan məhəbbəti və tükenməz sevgisi idi. Ardıcıl və sistemli şəkildə etnoqrafik həyatın içərisində - toy-düyün yığnaqlarından, çal-çağır məclislərindən tutmuş müxtəlif məsələlərlə bağlı gündəlik söhbətləşmə-dərdləşmə, hal-əhvallaşmayacan hər bir məqamda el-obayla bir yerdə olmaq kimi şərəfli bir vəzifəni o, əsl el aşığı, el sənətkarı, el ağsaqqalı statusunda yerinə yetirir və arxadan gələnlər üçün Dədə Şəmşir ucalığını bir öyüd-örmək yeri səviyyəsinə qaldırırdı:

*Şərdən uzaqlaşib xeyirə getdim,
Bacardığım qədər haraya yetdim.
Acıza, yoxsula yaxşılaş etdim,
Yaxşılaş gəlibdi hər an əlimdən.*

*Oldum haqq aşığı, doğru-düz yazan,
Məni sarsitmədi quduran, azan,
Nəfsimə dərs dedim: halaldan qazan,
Olmaz bu barətə alan əlimdən.*

Bu, Dədə Şəmşir poeziyasının fəlsəfi-didaktik istiqamətdəki ana axarının əsas göstəricisidir. Həmin göstəricinin Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşiq, Xəstə Qasım, Abdalqulablı Valeh, Hüseyin Şəmkirli, Aşiq Ələsgər, Yəhya bəy Dilqəm poetik ruhu ilə üst-üstə düşməsi təbii bir qanunauyğunluqdur. Ozan-aşiq sənətinin və ümumən türk-oğuz folklor mədəniyyətinin tarixi təcrübəsi, özü də birbaşa, ibratəmiz həyatı təcrübəsi sözügedən şeirlərin ustad öyüdü-ustadnamə mərtəbəsinə yüksəlməsində mühüm amil kimi çıxış edir:

*Bir kəsə qalmayan dünyanı varı,
Şahi-Süleymana qaldımı? Yox-yox!
Dağ Yunusun qızıl-gümüş anbarı
Axır bir insana qaldımı? Yox-yox!*

yaxud:

*Özgələr malından maya tutanlar,
Halal tikasına haram qatanlar,
Yaxşı dostu mala-pula satanlar,
Alçaqlar, nadanlar getdimi? Getdi.*

Örək gətirilən parçalarda xalq-folklor təfəkkürünün min illərin sınağından çıxmış mülahizə və mühakimələri orijinal bədii-üslubi manera ilə verilmişdir. Sual və cavab konstruksiyasının misra daxilində dalbadal verilməsi çox böyük söz ustalığıdır. Məhz bu model daxilində qurulmuş rədlərin ("Qaldımı? Yox-yox!", "Getdimi? Getdi") saz-söz məclisindəki deklamativ təsir gücü bədii-poetik nüfuzetmənin uğurlu və tutarlı alınmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Elə buna görə də özünəməxsus xalqı koloritə malik Şəmşir poeziyası öz canlılığı, dinamikliyi ilə diqqəti çəkir.

Aşiq Şəmşir dağlar oğluydu. Yurdumuzun dilbər güşələri, axar-baxarlı yaylaqları, durnagözlü bulaqları, könlü oxşayan əsrarəngiz təbiəti onun qürur yeri və tükenməz ilham qaynağıydı. O, öz şair-aşiq qürurunun poetik ünvanını saz sinəsindən böyük şovqla dalğalandırırdı:

*Qartal düşüncəli, şair xəyalli,
Tarlan yuva salan dağlar oğluyam.
Anam – İstisudu, atam – Dalıdağ,
Murov, Lülpər, Qonur, Qoşqar oğluyam.*

Sazını və sözünü dağların səsinə-nəfəsinə, suyuna-havasına kökləyən böyük sənətkar sevdii, vurğunu olduğu dağlardan, meşələrdən ayrı düşməyin beş-on günlük firqətinə də dözə bilmirdi:

*Könlüm arzuladı eli uzaqdan,
Oylaqlar yadıma düşdü, nə düşdü.
Kapaz, Murov, Ağdaş, Qonur, Taxtdüz,
O dağlar yadıma düşdü, nə düşdü...*

*Yelligazin o al-yaşıl sinası,
Çobanın mahnısı, quzunun səsi,
Hamza çəmaninin tar bənövşəsi,
Yaylaqlar yadıma düşdü, nə düşdü...*

Burada vətən coğrafiyasının poetik palitrası ilğimabənzər bir cazibə ilə canlandırılır. Təəssüf ki, aşığın sadələdiği yer-yurd adla-

rı indi bizim ovunmaq bilməyən göynərtili nisgimizdir. Qəribədir, Aşiq Ələsgərin "Dağlar" qoşmasında olduğu kimi bu şeirdə də Dədə Şəmşirin saman öncəgörməliyi var, bir çox olacaqlardan qabaqca-dan duyduq düşməsi var...

Aşiq Şəmşirin poetik irsi yüzrlə şeiri, bir neçə dastanı çevrələyir. Aşiq şeirinin əksər şakillərindən (qoşma, gəraylı, tənçis, divani, müxəmməs və s.) böyük məharətlə istifadə edən görkəmli sənətkar sözün çəkisinə xüsusi diqqət yetirən, hər misraya, hər kəlməyə zərgər dəqiqliyi ilə yanaşan bir sərraf idi. Fikrin obrazlı ifadəsinə, təsvir və təqdimin bədii boyalarla süslənməsinə, dilə və qəlbə yarımlı üslubi manera ilə çatdırılmasına əsl şair həssaslığı ilə diqqət yetirirdi.

“Şeirlərində rədif və qafiye sisteminin poetik harmoniyasına, misradaxili bölgülərlə saz havasındakı melodik ölçülərin, ritm və intonasiyanın üzvi şəkildə uyum-ahəng yaratmasına çox ciddi fikir veriyindəndir ki, “Şəmşir” möhürlü sözlər aşıqların repertuarında, eləcə də bütövlükdə şeirsevərlərin dilində-ürəyində öz təravətli yerini qoruyub saxlayır.

Aşiq Şəmşir saz-havacat elminin sirlərinə də vaqif bir ustad olduğundan aşiq musiqisini ifa və təqdim etməkdə özünəməxsus dastəxt nümayiş etdirmişdir. Aşiq musiqisinin görkəmli araşdırıcısı Əminə Eldarovanın XX əsrin ortalarında onun repertuarından yazıya aldığı səksəndən yuxarı saz havası ustad sənətkarın repertuar zənginliyi və ifa məharəti barədə dolğun təsəvvür yaradır. Aşığın öz bastələri olan “Şəmşiri”, “Qaragözü”, “Şəmşir müxəmməsi” kimi havalar melodik zənginliyə malik sənət inciləridir.

Dədə Şəmşir könlündən pərvazlanan sözlər poetik təlatüm yaratmağa, şairləri, aşıqları, bütövlükdə saz-söz əhlini öz cazibəsinə çəkməyə qadir ustad nəfəsidir:

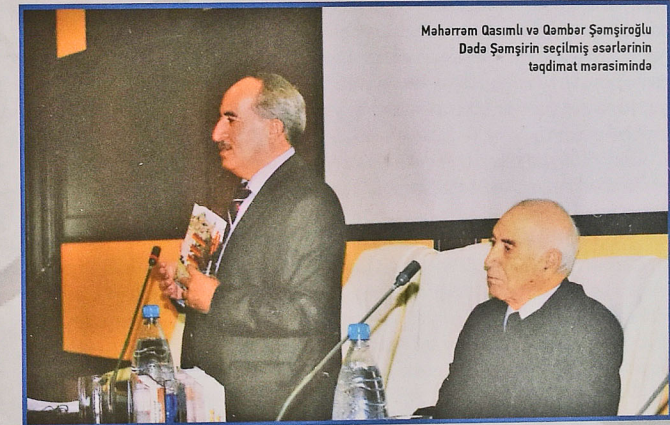
*Dava günü mərd igidə
Bark da birdi, boş da birdi.
Günün yaxşı keçən zaman
Yay da birdi, qış da birdi.*

*Har mətləbi tez qanana,
Manasını düz qanana,
İşaradan söz qanana,
Göz da birdi, qaş da birdi.*

Bu yerdə təkə onu xatırlatmaq istəyirəm ki, ustadin dillər əzbəri olan bu şeirinə və bu qəbildən olan bir çox başqa şeirlərinə onlara nəzərə – “qabaq” yazılmışdır.

Dədə Şəmşir aşiq sənətinin söykəndiyi fəlsəfi-ürfani qaynaqlardan, o cümlədən də təsəvvüfün dərin bilicisiydi. Müxəmməs və divanilərindən, tənçislərindən boy göstərən fəlsəfi-ürfani sistem onun sözün həqiqi mənasında dədə ozanlar cərgəsində yer almağa haqqı çatan ustad aşiq və müdrik el sənətkarı olduğuna təsdiqləyir:

*Əxsal etmiş öz nurunu
Asimana pərvardigar.
Layə ammud vahid olan,
Yegəna pərvardigar.
Tanəzzülün malakəti
Qılmana pərvardigar.
Yaratdı üç kaşf elayan
Zəmana pərvardigar.
Saldı qüdrət nəzarin
Cahana pərvardigar.
Rasuluna gəldi xitab
Xəbər daram, mən bəli.*

Saz havalarının, klassik dastanların, ümumən aşiq yaradıcılığının misilsiz bilicisi və daşıyıcısı olan Aşiq Şəmşir ustad-şagird ənənəsinin inkişafında da mühüm xidmətlərə malikdir. Belə ki, o, aşıqlıq elminin sirlərini otuzdan yuxarı şagirdə öyrədərək onlara ustad xeyir-duası vermişdir. Burada altını cızaraq bir məsələni ayrıca vurğulamaq istəyirəm: XX yüzilliyin ikinci yarısında Kalbəcərdə və onun çevrəsində qaynar saz-söz mühitinin yaranması və onun indiyədək diqqətçəkici bir axarla davamı istisnasız olaraq Aşiq Şəmşirin ifaçılıq və yaradıcılıq qüdrəti ilə bağlıdır. Bu mənada Dədə Şəmşir sənətinin ucalığı və bu ucalıqdan doğan yol göstəriciliyi bu gün də davam etməkdədir. Ustad sənətkar xoşbəxtliyi üçün bundan dəyərli heç nə yoxdur... ♦

Məhərrəm Qasımlı
Əməkdar elm xadimi, professor